

Велике историјске епопеје носе у себи више значења: у суштини и карактеру збивања и промена које доносе, у ширини и димензијама које добијају. Такав је случај и са првим српским устанком. По својим историјским садржајима, по обележјима и резултатима, он је врло сложена историјска појава.

Пре свега, он у себи уједињује два револуционарна процеса: социјалну и националну револуцију. Он је социјална буржоаска револуција по томе што укида феудалне односе на тлу Србије и земљу предаје у приватно власништво сељацима који је обрађују. Тиме већ први устанак, а за њим дефинитивно наставак револуције у другом устанку, раскрчује просторе за несметани развој капиталистичке привреде и буржоаског друштва у овом делу Балканског полуострва. Он је национална револуција по томе што побуњени српски сељак, истовремено са ликвидацијом феудализма, уништава и османску феудалну и изграђује сопствену националну, грађанску, државу. Указујући на ову његову тековину, Светозар Марковић је још 1872. писао да је захтев српског народа за потпуну националну независност био највећа и најреволуционарнија мисао коју је он истакао на своје устаничке заставе 1804—1813.

Ту револуционарну суштину првог српског устанка осетио је, међутим, још готово пола века пре Светозара велики немачки историчар Леополд Ранке, који је своје знаменито дело из 1829. године назвао *Српска револуција*.

Овим се значај и историјски домет првог српског устанка не исцрпљују. Национална и социјална револуција српског народа, он је и крупна појава југословенске, балканске и европске политичке историје. Његов европски значај проистиче из чињенице да је он заузео кључно место у развоју такозваног источног питања, као једног од најтрајнијих и најсложенијих проблема међународних односа у току XIX и на почетку XX века. То место постигао је тиме што је у једном драматичном раздобљу европске историје — обележеном француском револуцијом и наполеоновским ратовима — изазвао револуционарну ситуацију на Балкану и у јужнословенском националном простору. Својим снажним утицајем на суседне народне, пре свега на оне у Турској, али и на оне у Аустрији, српска револуција је у буквалном смислу отворила раздобље националних и друштвених револуција балканских народа. Буне, устанци, хајдучије, миграције и

* Изложба је отворена 24. децембра 1981. у Новом Саду.

покрети маса захватили су готово сва подручја и све народе Балкана. Срби, Бугари, Румуни, Грци и други народи покренули су се тако да се балканско тле све до 1830. неће никако смиривати. А и после тога само на кратко и ради добијања предаха.

Отварајући ову изложбу у средишту Војводине, треба да кажемо да је и ово подручје хиљадама, видљивих и невидљивих, нити било везано за овај грандиозни револуционарни покрет на Балкану који је започет првим српским устанком. Штавише, може се слободно рећи да су идејне основе српске националне револуције добрим делом управо овде, на нашем тлу, међу Србима у Угарској, и припремљене. То се могло догодити захваљујући чињеници да економска и културна комплементарност која данас постоји између Србије и Војводине није појава од јуче; она је, на релацији Балкан — Подунавље, једна историјска појава дугог (миленијумског) трајања, која је после 1690, масовним насељавањем Срба у Угарској, добила и јаку национално-политичку димензију. Национална идеологија грађанске класе код Срба у Војводини, која се изградила током XVIII века, постала је једна од мисли водила и устаницима у Београдском пашалуку, као и целом српском народу. Српска историографија и литература настале на тлу Јужне Угарске доприносиле су, и кад се то на први поглед није видело, једној новој идејној и културној интеграцији српског народа, а тиме и буђењу његове националне свести и отпочињању његове националне револуције.

Као год што су захтеви српских писаца из Угарске (Гаврила Стефановића Венцловића, Захарије Орфелина, Доситеја Обрадовића) да се пише народним језиком били предигра културном препороду целог српског народа, тако је историјска мисао Ђорђа Бранковића, Павла Јулинца и Јована Рајића представљала битан елемент српске националне свести већ у првом устанку. То у највећој мери вреди за Рајића, „предраго и пречасно име наше“, како га назива Доситеј, чија је *Историја разних словенских народова најпаче Болгарова, Хорватова и Србова*, према речима Радована Самарџића, „постала најпоузданији темељ националног препорода, извор историјског надахнућа револуције, књига према којој је Карађорђе замишљао будућу државу“.

Зато је у праву Мирослав Ђорђевић кад каже да је оно што се у Војводини крајем XVIII века најавило као „тежња за новим достигнућима“ на плану националне еманципације српског народа, у Србији почетком XIX века почело да се претвара у стварност. А кад се та стварност 1804. стала и подизати, Војводина се својим људским, материјалним, интелектуалним и другим снагама, на различите начине, укључила у покренути револуционарни процес. Њени људи, припадници српског народа, али и Румуни, Словаци, Мађари, Буњевци, пружали су устаницима морално-политичку подршку, помоћ у оружју, муницији, новцу, храни. Укључивали су се као официри и прости борци у устаничку војску, прихватили избеглице, учествовали у орга-

низацији нове револуционарне власти и просвете у Србији, одлазили онамо као трговци, тополивци и друге занатлије.

Поменимо само политичку активност у корист устанка, јавну и тајну, коју воде „*totum factum*“ устанка митрополит Стратимировић, епископ бачки Јован Јовановић, Сава Текелија и други. Поменимо законодавну, државничку и дипломатску делатност Боже Грујовића, Ивана Југовића и Стефана Живковића, или просветно-културни рад „оца просвешћенија“ Доситеја Обрадовића, песника оде *Востани Србије*. Поменимо неуморне трговце Милутиновића и Урошевића из Земуна, Пуљевића из Сремске Митровице, Демелића из Оршаве, који, упркос свим препрекама, снабдевају устанике „прахом и оловом“. О устанку и његовим „иројима“ с одушевљењем су певали и писали Лукијан Мушицки, Михаило Витковић, Трандафил Дука, Григорије Трлајић, Гаврило Ковачевић и други, док је пештански глумац Иштван Балог изводио своју драму посвећену Карађорђу. За то време, граничарски официри Петар Новаковић Чардаклија, Радич Петровић, Раде Вучинић, Михаило Ђурић, Андрија Поповић и многи други бране границе ослобођене Србије, а сремски и банатски сељаци устанак поздрављају 1807—1808. године Тицановом и Крушчичком буном. Свему овоме професор Славко Гавриловић је посветио целу књигу, па нама, пре но што прогласимо изложбу отвореном, остаје да кратко закључимо да је допринос Војвођана првом српском устанку био велики, али и да је устанак ушао у историју Војводине као значајно раздобље, пуно потреса, немира и крупних историјских подстицаја и иницијатива. Зато ћемо са задовољством на овој изложби употпунити и оосвежити знања о том великом раздобљу и његовим људима.